

PATERNALIZAM I KRITIKA. ODGOVOR ALEKSANDRU PRNJATU

Aleksandar Prnjat je u svom tekstu „Crkva i paternalizam“ (*Filozofija i društvo* 2 (36) 2008) postavio zanimljivo pitanje: Nije li u mojoj kritici religije (moglo bi se reći u svakoj kritici) prisutan jedan momenat paternalizma? Kritičar se, naime, ponaša kao da on zna bolje kakva je svest religioznog čoveka nego taj čovek, on zna da je ta svest iluzorna, sa visine toga znanja on mi implicitno savetuje da se tih iluzija oslobodim. Pritom je Prnjat utoliko korektan što „paternalističkom“ kritičaru ne pripisuje nameru da nekoga liši slobode, već se ograničava na komentar ili savet, pri čemu može biti iskreno uveren da je to što savetuje u interesu ove osobe. Prnjat ovu vrstu („benignog“) paternalizma naziva „jezičko-ekspresivnim“.

Čini mi se da bi ovakva upotreba pojma „paternalizam“ veoma proširila njegov obim i ograničila kritičko mišljenje (da ne bi izgledalo paternalističko). U jednom od novijih filozofskih rečnika (*The Oxford Companion to Philosophy*, ed. by Ted Honderich, Oxford University Press, 1995) nalazi se sledeće tumačenje ovog termina: „Paternalizam: Moć koju jedna osoba ili ustanova vrši nad drugom da bi joj pružila neke prednosti ili sprečila štetu, nezavisno od njenog pristanka. Paternalizam je, dakle, pretnja autonomiji, slobodi i privatnosti. Ipak, paternalizam je poželjan u odnosu na malu decu, mentalno bolesne i druge slične slučajeve. Liberali uvek teže da paternalizam ograniče na minimum. Njihov kriterijum je da li bi jedna racionalna osoba, obavestena o svim relevantnim činjenicama, pristala na takvu intervenciju – kako bi se moglo pretpostaviti za nesvesnu žrtvu neke nesreće čiji je život ugrožen – na osnovu toga što bi takav paternalizam mogao sačuvati ili povećati slobodu u kasnijem vremenu, itd.“

Izgleda, dakle, da samo iznošenje nekog mišljenja nije još „paternalizam“ već to postaje tek onda kad je praćeno nekom moći da se to mišljenje primeni ili sprovede. Takva je moć oca (bilo da je reč o biološkom, ili duhovnom, ili političkom ocu, na primer, „ocu naroda“). „Paternalizam“ i potiče od termina „pater“ – otac.

Ipak, u onome na čemu insistira Aleksandar Prnjat zaista ima jedan problem koji nije lako terminološki odrediti. Jedno ljudsko biće gaji izvesno uverenje koje za njega ima ogroman značaj i konstituise veliki deo smisla njegovog života. Dolazi drugi čovek i, u ime borbe za istinu, sve čini da to uverenje razori, da dokaže da ono nije istinito. Svi osećamo da u tome ima nešto što bar u nekim slučajevima može biti nehumano. Kad jedan ceo život visi o tankom koncu neke velike iluzije, potrebna je velika mudrost u borbi protiv te iluzije. Nijedna univerzalna vrednost, ni istina, sloboda, pravda, mir i druge nemaju apsolutno važenje. One bi morale biti u skladu, ali se u životu u određenim slučajevima uzajamno isključuju, pa se nijedna ne sme slediti izvan određene granice da se ne bi dovele u pitanje druge systemske vrednosti. U ime istine ne mogu se neprijatelju saopštiti podaci koji donose smrt brojnim drugim ljudima, uključujući i prijatelje. U ime mira ne sme se obustaviti borba protiv velikog i očiglednog zla. U ime slobode ne sme se činiti ono što će ugroziti slobodu drugih.

U kojoj meri takva opreznost važi i za kritiku religije? Ima ljudi za koje negacija boga znači da je sve dozvoljeno. Ima ljudi koji bi prestanak verovanja doživeli kao potpuno obesmišljavanje života. Ima i onih koji tvrde da bi se u takvom slučaju odmah ubili. Umesno je, dakle, u odnosu na takve ljude negovati što veću tolerantnost, odnosno indiferentnost, jer loša strana tolerantnosti je nebriga o tuđim životima. To je neka vrsta liberalističkog principa *laissez faire, laissez passer*. Ali, kao što je to loš princip u ekonomiji (u šta se upravo ovih dana uveravamo u svetskim razmerama), još je lošiji za život u celini. To je, u stvari, apologija egoizma i bezdušne nebrige za sudbinu zajednice. Taj egoizam je racionalizovan pretpostavkom da će o svakoj jedinki voditi brigu sam bog – jer ako brine o ptičicama nebeskim sigurno je da će brinuti i o svojoj deci. Mudrost je, dakle, u nalaženju prave mere između brige o drugim pojedincima i poštovanja granica te brige. O toj mudrosti se mora voditi računa u praktičnoj pedagogiji, andragogiji, psihologiji, medicini, dakle, svim intelektualnim delatnostima koje se neposredno bave pojedinačnim ljudskim bićem, uključujući i odnos duhovnog oca prema verniku. Nasuprot tome je filozofija – racionalna, kritička misao koja se bavi celinom sveta i ljudskog života, ljudskim bivstvovanjem uopšte. U tome smislu se filozofska kritika religije pre može okarakterisati kao antipaternalistička nego kao neki oblik paternalizma.